

RSFSR Narkompros şkoldorğының бөлүги

instruktivno-metodiceskij bicikterdin
serijazь

Одus сегизинци bicigi

**УУРЕДУЦИ УРОККО КАНАЈЫР
БЕЛЕТТЕНЕР БАЗА
ОНЬ ӨТКҮРЕТЕНИ**

Көсүрген кизи Тјумак I.

**ГБИ-Н ОЈРОТ БӨЛҮГИ
ОЈРОТ-ТУРА 1933 ҫ.**

Ойрот.

2-22.

RSFSR Narkompros şkoldorънынъ bёlygi

**instruktivno-metodiceskij vicikterdin
serijazъ**

Odus segizinci vicigi

**UYREDYCI UROKKO KANAJЪP
BELETTENER BAZA
ONЪ ӨTKYRETENI**

Кесырген кизи Тјумак I.

Г.П.Б. в Лнгр.

Ц. 1934 г.

Акт. №311

Инв. № 292

**GBI-Н OJROT BёLYGI
OJROT-TURA 1933 ғ.**

Уyreduyci urokko kanajьp velettener онь өtkyрeri.

Ваштаpкь-la орто шкоldьн уyreducizine instruksijазь.

„Ваштаpкь-la орто шкоldьн уyreduy izin organizovat edeten тес vyduy казь-la gruppada берилген уyrencik балдарла, занjатijаларьна кезе вьса ezily алган raspisaniely baza уyrenip турар балдар тоозьн кату вьзулаган аажьнса өtkyрүр туратан урок болор ucurlu“

(VKP-ның тес. Ком. 1932 ç. 25/VIII тургускап postanovleniezinen)

Школ изиниң тес тутактарьн çакьлтазь керегинде база ваstra агьлдар өskyрер vospitatel'ньj иштерди cek çарандьрагьна ваштаpкь-la орто шкоldордьн казь-la уyreduycilerди уyreduy izinde ең тьңьда кiceeri вашка вашка вөлык уроктордо занjатijаларьн cike сьп organizovat' edip төзөөринде вольp çат.

A. Urokko belendeneri.

Кандьj-la уyreduyci urokko belendenip алар ucurlu. Urokko veletteneteni канajда өдүр турар деze, бир канса уроктордо келиште cottop салган выткьл темань темазь-la veletteerinde база вөлык урокть алдьнаң вашка veletteerinde волуп çат. Ol тузунда уyreduyciniң edeten иштери бу:

a) урокто нени аждьр беретен усурьн азьндра ozo анылар, муньң алдьнда өtkөн урок-la база kijninde өдөр уроктор-la канajда tudуш edip апаратань тургузьp алар керек;

в) неме выдугуп сьгарар çовот кыс-ле çон çапынап келер иштең улам коммунист агьына taskadar zadacalardь, urokto kandьj aajlu ötkyretenin temdekterp çazarp аларга керек;

в) urokko керекты posovijalardь, oворudovanieni, privorlordь, reaktivterdi, uzanar çepselderdi vaza truttьn занjatiжаларып ötkyреге кандыj nemeden иштенетен materialdardь азьндра velettep алар;

г) uroktьn темазьның керек velykterin иштеерде кандыj aajlu иштеp vaza кандыj еp arga-la выдугуерин temdekterp çazarp алар;

д) valdardьn çazarp сьдаган çазьнап, temanap kebedel выдугуинен, çepsenip шыдьнган oворudovanijazьнап, иштиң еp çольнап көрө (uroktu vastra gruppala brigada-la vaza aldь-aldьнап vala sajnь тапынап иштеери), urokto valdardь канajда organizovat' edip turguzatanьn çazarp шууп санапыр алар;

е) çartarp алган suraktarь aajьnca valdardьn vilgi yurenip taskagan ucodьn ötkyрer ezizin velettep (kemdi surajtanьn, кандыj kontrol'nyj иш ötkyрerин, onon-do arь edetenin); yuencikterdin aajьнда иштеjten izin санапыр vaza-da velettep салар;

з) yureder 45 minut öjin vodop uroktьn ötkyрeten plan izin pьzulap çartarp салар, vaza uroktьn ötkyрeten materialь öjinen ötkyre көр volvozьn.

2. Ancadala yuredyci ekskursijanь ötkyрerine pьzulap velettenerge керек. Şkoldьn vaşсыzla (zaveduju) şij), ol emeze yuredy keregin vaşkarьp turgan (zavuclolordьn voluzьla zavottьn, sovhozьn kolhozьn vaşсыларь-la ekskursijanь ötkyрeten ezi aajьn, onь vaštaar kiziler-le ozo азьндыра еrmektezip аларга керек. Ekskursija tuzunda şinderp көрөтөн nemeni yuredyci воjь азьндыра билерге керек.

Eki başka gruppalarda yuredip turgan 1-kь kon-
tsentrenin yureducizi eki gruppanьn çava ötkyreten
ekskursija keregin, onьn argalu epty çapьn aзындыра
çartap alala, gruppa saььn iştejten izin ыlgap çartap sa-
larga kerek (temtektep көрөli: 1-kь-la 4-ci gruppa ekskur-
sijaga agaş ortoзын varza: baştapкь gruppa ar vytkenin
kerek etken vastra nemeleri-le tapьzar, екincizi çaan
gruppa çerdin ystynde nele nemenin koştoj өзyp turgan
keregine yurener).

3. Baştapкь stupenin yureduycizi eki başka grup-
palardьn zanjatijazьn çaььs öjinde ötkyryp yuredip
turgan volzo urokko ancadala kiceep veletenerge kerek.
Yureduycinin төs zadacazь eki gruppanьn uroгьn or-
ganizovat' ederin vaza gruppa saььn (aldьnaң vojlorь-da
işteze, ol emeze yureduyci-le çava işteze)iş keregi çaran-
зын dep prepodavatel' aзыра baştadyр ödyp turzun
dep kiceerge kerek.

4. Çaььs yuredyly bir kanca gruppaldьn zanja-
tijazьn ötkyryp turgan yureduyci gruppa saььn, olordьn
biler aajьn, onon-do өskө yureduy keregin, başkazьn
кьjaltazь çok sagьştan salvaska kerek. Yureduyci uroгьn
çaььs tema-la ötkyryp turgan volzo, başka gruppa saььn
onь keliştirip ötkyrzin.

5. Urokko velettener syreen keregi ancadala çaş
yureduycinin keregi, yuredip turgan predmettin materija-
льn yurencikterge çetirerge çart bilerge kerek. Onьn
kereginde pedagogtьn syreen biler keregi vu:

a) urok tuzunda ucevniktin (viciktin) materijaldarьn
көрөлө, onьn ötkyreten stat'jalarьn, yzyk çerlerin vaza
zadacalarьn temdektep salarga kerek;

b) urok tuzunda ötkyreten iş keregin, zadacalardь,
onьn edeten ezi aajьn baştap vojь vodop edip salarga
kerek;

v) urokto ötkyryp edeten certezterdi baza çuruktardь, yuredyci ozo vařtap voљьnyд tetradkazьnda velettep edip salarga kerek;

g) urok tuzunda ötkyreten cenemel' iřterdi ozo aзьndьra voљь edip salarga kerek;

d) yurencikterdin tetradkalarьnda urok öjinde cijip salar iř keregin aзьndьra edip çartap salarga kerek.

6. Yureduyciniң urokko velettener vastra keregi baza zanjatijany ötkyleri yuredeten predmettiң materijaly programmanyң verilgen ezi aajьnca ötkyрге kerek. Programmanyң vařka velykterin (razdel) baza temalardь soluřtyrarga çarabas, neniң usun deze yurencikterdin ulaj turkaar kurs keregin baza bileten predmettiң yureduyzin temөndөdөр.

7. Yuredyci kyn izin plan aajьnca ötkyreten baza uroktorьny voљьnyң ravocij planьny iřtiң ezilegen vudymi aajьnca iřtejten, gorod çerinde 1-ky kontsentrede 6 kynnyn öjinde edip turguzatan çurt çerinde 7 kynnyn öjinde, 2 kontsentrede-tema ol emeze podtema turguzatan. Yuredyci urok saьyn ötkyreten kьskarta plan edip salatan. Yuredyci uroktьny plan kevin keliřkence evi aajьnca voљь turguzatan.

8. Uroktьny ötkөnin, çakьlta aзьra aьlьna kandьj iř bergeniң baza onon-do öskө köstөp alğan kerekterin yuredyci kynnyn saьyn voљьnyң ravocij planьna cijip temdekter alatan.

Yurencike çakьlta aзьra aьlьna vergen izi өjneң ötkyre өdө vervezin dep gruppovodtor çanyңnan programalarynyң vudyrgen ezizin çartap alarga, 2-ci kontsentrede uroktьny vudyryp salğanyң, aьlьna kandьj iř bergeniң çaantajьny klasstьny žurnal vicigine cijip temdekter salatan.

9. Uroktьny ötkөn kynynde yuredyci, ezizi aajьnca, urokko veletteneten, kynynde ötkyrgen materialdarьny řinzilep көrөтөн. Zanjatie ötkyrer kynynde prepodavatel,

urok aldında zanatija kereky nemelerin velettep salatan: aldındagь kunynde velettep salgan nagljadnъj posovijalarъdь (kereky nemelerdi) çepselderdi (privor ximiceskij) posudalarъn (çepselderdi) onоң өskө nemelerdi ekeliр salarga kerek; mel, arсьjtan vөs cernila воjьnъn çerinde çadъr-lar-va асаарьр көрүр salatan; dezurnъj valdardъn voluzьla tetradkalardъ, karъndaštardъ, cernilalardъ, onоң-do өskө kereky nemelerdi stoldordъn уstyne turguzup velettep salatan.

10. Prepodovatel, ezizi аajьnса, uroktъ vaštap өtkyurer aldında yurencikterdi uroktъn amadagan ŗyultezi-le (neni edetenin) тапьštъrar. Aldında uroktъn yuredyzile çuuktazъp, kъskarta amadagan ŗyultezin çartap ajdala, yuredyci turguskan plan аajьnса urogъn өtkyureten (uroktъn өtkyurer vaška vaška vөlykteri plan аajьnса өdүр turzъn dep). Yuredyciniң көzi aldında stoldъn уstynde plan çadarga kerek, neniң ucun deze kereky-le tuzunda онь көрүр turatan.

11. Urok өtkyurer castar raspisanija аajьnса cip-cike өjinde өdүр turzъn dep yuredyci онь асаарьр көрөтөн ucurlu.

B. Uroktъn distsiplinazъ.

12. Ŗkoldъn icinde turguskan kereky ezilerin yuencikter cek-ceber vudyрzin dep yuredyci nekep көрүр turatan: zvonoktъn (kyzyni) tabъzъ etken-le kijninde vastra yuencikter воjьnъn çerinde volzъn, kirly kijim өdygi-le klass icine kirbezin. Klasstъn dezurnъj yuencik воjьnъn išteer izin kъjaltazъ çok-ko vudyрzin dep yuredyci onоң nekep көрүр turatan ucurlu.

13. Yuredyci воjь-da zvonoktъn eder tabъzъnъn aldında, klass icinde turup yuencikterdin organizovаnъj (vaštagъ çok) kirip turganъn асаарьр көрүр turar ucurlu. Yuencikter воjьnъn çerlerine oturup алган kijninde

тавь сьгарвај тым отуратан керегин, ваза 45 минут іштер өји ууреду керегине өткыrerine ууредуци онь сурекеј кичеерге керек. Оројтьган ууrencиктер ууредуцинин ајткан аајьнца класска киретен. Ууrencиктердин сьлагань аајьнца (бир каттаp урок ортозьнда) кизиниң су кадьк сьurer керегинде ује сөегин тьндар ојьн физкулура өткыrerге керек.

14. Ууредуцинин урокто турган сьруми ууrencиктерге көрумчиль волзьн, онон улам олоp тpуда-изине ваза cek çакшь сьруmine (distiplina) ууrener.

Оньн керегинде ууредуциге кату çакьлтазь мундуј:

a) таңкь тартар çerineң вашка-занјатие өткыrer өјинде класс ваза школ icинде таңкь тартпaska керек;

в) тонду-бөрыкты занјатие өткырbes;

в) класс icине кижер тондь, бөрыкти, калош өдыкти онондо өскө занјатийга кереги çок nemelerди кижdirbeske керек;

г) занјатие өјинде класстан ськpas керек;

д) урок өдyp турган өјинде туура-өскө кизилер-ле, ермктеşpeske керек;

е) ууrencиктер војлорь алдынаң іштеер тuzunda газет ваза кнigелер кьсьгваska керек.

V. Урок өјинде ууреду іштин организацианьн кеви.

15. Программаньн материаль аајьнца, ууrencиктердин çазьна көрө, не-ле çepseli, іштин методь аајьнца-ууредуци урок өјинде ууrencиктердин ууреду изин организovat' eder керегинде вашка вашка кептер (групавој, бригадньн ваза алдынаң војлорь іштеер кептер) өткыrup ууредетен.

16. Баcтра ууrencиктер-ле бир аај групповој ішти өткыreтени мундуј тuzunda волорго керек:

a) уроктьн учурун çартap ајдар тuzunda;

в) surak suraar өјинде;

v) vodolgonь vastra klass-la (kollektiv-la) vodoor ejinde (doskoо сьгьр ederi, oos-la vaza cijim cottop vodoor tuzunda onoң-do başka kerek tuzunda);

g) yuredycinin vastra klass aldьnda demonstratsiya cenemel iş illjustratsiya otkyryp turar tuzunda;

d) klass icinde aldьnan vojlory cijip turgan işti otkyrer tuzunda;

e) vicikti xudozestvenoj edip kьsьrar tuzunda;

z) başka başka ekskursiya otkyrer tuzunda onoң-do arь otkyrer kerek tuzunda.

17. Yureduyci yuredu iş ejinde syreen kicejten keregi gruppа icinde başka başka yurencik sajnь zanjatija-зын organizovat, ederin kiceerge kerek, vastra yurencik-ter kьjaltazь çok-ko programmanь çartap bilip alзын dep kiceerge kerek. Yurencikter işti aldьnan vojlory iş-tegedij volзын dep yureduci çapьnan көр kyc vaza bir kanca eji otkyryp salarga kerek. Onь kereginde prepodovatel'din yurencikterdi yuredip alar keregi mundьj volorgo kerek:

a) knigeni vojnь aldьnan şinziler çartap көreteni, kerekty çerin vojunьn tetradkazьna cijip salarьn;

b) taң vazьnan vodolgolordь (zadacalardь) vodop, certezterdi, sxemelerdi, vaza predmet sajnь-cijim keregin turguskan ezizi aajьnca çuruktap salarьn vydyrerin;

v) taң vazьnan klasta vaza ajьnda төrel tildin cijimm izin vydyrerin;

g) taңmazьnan apparatular-la, priborlor-la (çepsel'der) olordьn voluzьla cenemel' iş otkyretenin;

d) gerbarijlar, kolleksieler belletep, vojnь etken priborlor vaza model' (nemenin keverin) ederin;

e) taңmazьnan ar bylken icinde ne-le nemenin, şkol-dьn ucastka çerinde izin, meteorologiceskij stantsiada onoң-do oşke işterdi açaarьp көreri.

18. Уредыци кереги аајьнса ваstra группаларды војьны кууни-ле бригадалар төзөп салар, олоr канды-ла иш керекти уредыциге ваштадыр изин выдуруп турар.

Уредыци кереги аајьнса војь алдына бригадаларды төзөйтөп. Уренчиктердин бригада зайьп тоозьп, олоrдын sostav (билезин) ваза бригадалардын турар срогып кереги аајьнса уренчиктердин çазь-ла, програмның materialь-ла, çepcel'-posovija çetkil аајьнса çartap salatan.

19. 1-кь ступен шкоldьн 1-кь-ла 2-ци группادا, кезик вөлык иштерди бригаданы кыци-ле өткырге керек, онды иштерди, мунды керек иш тузунда иштерге керек: уредыци уренчиктерди зveno зайьп вөлып, truda ишин урогып өткыруп турган тузунда, diagramma ваза plakattar edip турганда (bukvalardь, stolbiktardь, çuruktardь кезип алала сазьнга çапсыратан тузунда) ол емеze kollektiv азыра канды-ла model' едер тузунда (paraxot, су терменин кевин, оноң-до керек иштер өткырет тузунда). Бригадалардын кыци-ле çerdin ортозып, ваза ploşad' çerdin (школ турган çerin, ucastka çerlerin) кемçюзин водоп аларьп оноң-до өскө керек-ке taskadar иш вolor. 1-кь kon-sentrenin çaan группادا бригада азыра бу өрө айдьлган иштерден вашка овшестvovedeniye програмзып уредер тузунда онды кыс емес керекти иштерди ачаарьп көрөр (sel'sovetti, likbes, kolxozтын иштерин көрөр), çer ucastka-ның вашка вашка иштерди көрүп өткырет.

20. Eкinci kontsentride уредыци војьны уредип турган уреды(predmedine, керек тузунда бригаданы кыцине сальп канса бар çepcel'-deri-ле predmettin ваза вашка теманы керек изин өткыreten.

Bastra группалардын иштеден изин уредыци канды-ла шытак керек тузунда альп өткыreten ол емеze уренчиктерге алдына иш берип өткырет.

Екинчи kontsentrenin yuredyuzi baldardьn kollektiv aзьra gruppа saьn brigadnьj kepty izin otkyreten mundьj išteze çaranar:

a) klass icinde vaza labaratorija çerinde zanjatijanь otkyryp turar tuzunda, çetkil çepsel'deri, posovijalar, ištener çerdin evi aajьnca yuredyuzi yuencikterdi vaška vaška brigada saьn velyp salar-fizika, ximija yuredyuzinin keregi aajьnca cenemel iş otkyryp, knige (viciktin) izin, vaška vaška ekskursija otkyryp, mikroskopьn voluzьla estestvoznaniya vaza geografijanьn velyk ištlerin (mal keregin, kynnyn aajьn vaza oškө-dө kerek izin) açaaryp köryp otkyreten;

b) yuredycinin çakьltazь aзьra vaška vaška kerekterdi köryp, ancadala oьşestvoznaniye yuredyuzin otkyrer tuzunda;

v) školdьn ucastkada (kollektiv aзьra ogorodьn icinde oturguskan grjadazьn köryp cenemel' iş otkyryp) vaška vaška iş otkyrer tuzunda.

21. 2-ci kontsentrenin truda iş kereginde turgan instruktör vaška vaška işke taskadьp (agaş kezerine, çaraьna onon-do oškө eder kereginе) yuencikter aldьnan vojloryn ištederge organizovat' edetten.

Yuencikterdin brigada (zveno) saьn ištejteni truda ištin organizatsijanьn bir kevi volordo, bir brigada yuencikter çanьs iş edip turgan volzo, ištin vaška vaška velykterin brigada kirgen yuencikter aldьnan yuencik saьn ylep verip ištejten.

22. Gruppovoj, brigadnьj vaza indivudial'nьj (aldьnan ištejteni) ištener zanjatije tuzunda ištin kevi voьj voьjla kelişken aajьnca seliştirip orolьzatan. Yuencikterdin çazь aajьnca, programmanьn materialь-la, çepseli-le, ištin metodь aajьnca vi kepterdin izi, kandьj iş saьn vaška voloz. Yuredyci çanь materialdьn keregin çartap ajdьp verer tuzunda uroktьn көp oji ondьj ke-

rek-ke сығарып қат, уйренчиктер воіънын tetradkalarınда cijeten тыр шуылтеzin, birigip salatan keregin uroktын usыпсаар artығызatan.

Өtkyrgen materialдарын уйренчиктер вектер салзын деп (унутpaska) уйредуycи іштин бөлік çerlerin (vodoor zadacany doskodo ol emeze oos-la vodojtonын) bastra klass-la edip salar, kezik іштерdi уйренчиктер aldынаң воjlorъ edip салзын деп беретен (ximija, fizika onon-do өске ішти bastra brigada ol emeze aldынаң уйренчик sajын берер).

23. Urok tuzunda уйреду іштин izin baška baška kepty edip өtkylerde, уйренчиктер іштин vudymin ucuna çerте vudyrip салзын деп уйредуycи onды ішке çerkil өj берерге kerek. Temdekter көрөli, овшестvovedeniје уйреду kereginde çany materialды çartap ajдыр берер tuzunda II-ci kontsentrede 30-40 minutan төмөн volbosko kerek, ішти cijip salarga baza-da 30-40 minut kerek, mikroskop aзыra көргөн nemeni onь çuruktap edip salarga 20-30 minuttен төмөн volbosko kerek.

24. Уйредуycи urok өtkyrer tuzunda baška baška уйренчиктерге азындыра volузын çerireten:

a) Уйредуycи kuucынын ucurun çartap ajdar tuzunda kandьj-la уйренчик pьzuular ugup baza sananyр шууzer tuzunda kozo turзын деп көрөp turarga kerek;

b) urok tuzunda уйренчиктер aldынаң воjlorъ іш eder өjinde уйредуycи bastra stoldordь өдур уйренчик sajына асаару edip çartap ajдыр беретен; уйренчиктер bastrазь edip volvoj tujuktanyр турган volzo, уйредуycи бу kerektin ucurun kьskarta bastra klasska çartap ajдыр береттен;

v) уйредуycи ancadala kijninde вагыр уйренip турган уйренчиктерге volузын çeririp turarga kerek, onды уйренчиктерdi dosko çaar, geograficeskij karta сығарып cijdirip surap ajдыр берерге kerek;

g) yurencikterdin tetradkaların vaza öskö-dö vudymi işterdi açaarıp çoktop көрөр tuzunda çаныs endelgen nemeni çazajtan emes, өj өjinde tetradkаның icinde tutak izin açaarıp cijip salala, onоң арь tyzer etpeske çолып аjдыр беретен.

25. Urok өtkyrerine başkaru çаныпаң voluzь çetsin деп bir кандьj keregi var volzo (yuredy kereginde tura kerek volzo, kerekty posobijalar, bicikter, ekskursija, өtkyrerge akca onоң-do өskө surak keregi var volzo) yuredyci азындыра zavucka (var volzo) ol emeze şkol-dың ваşсызьна аjдыр salatan.

26. Zavuc (var volzo) vaza şkol-dың ваşсызь воjь-ның şkolында yuredy iştin baştap başkaratan төs keregi yuredycilerdiң uroktorь cike organizovonyj өdyp turзып деп kiceep көрүп turarga kerek.

Onың kereginde zavuc ol emeze şkol-dың ваşсызь (zavuc çok volzo):

a) yuredyciniң занjatija өtkyргениң көрүп vaza tutak keregine voluzып çetirerine urok өjinde oturup көрөтөн;

b) yuredyuciniң urok-ko velettengeniniң көрүп, urok өtkyreten konspekterin vaza iştejten planың көрөтөн; urok-ть çакшы өtkyreten евин ааjып onоң-do өskө tutak izin tyzedip аjдыр береттен;

v) klass icinde, laboratorijada, masterskoj-do өtkyreten izinde kenem tutuu çok kerekty nemelerin таар edip береттен (kerekty meveldi, odundy çарьдар nemelerdi, aru ederine onоң-do өskө kerekterdi);

g) yuredyuciniң surağь ааjыпса kerekty nemelerin азындыра алып ol emeze urok өtkyrerine өskө gruppalar-dаң çepselder (privorlor), yuredy kereginde posobieler, ne-le kerekty nemelerin берip salar.

d) pedogogtor ortozында urok kereginiң orgonizovat edeten.

Уредуыциниң урок сајып сир сике организацијаһь предметтиң материалһь век җартар билир вазә оһьд исурһь урокто уләј ајдарһь, урок өјинде ваҗка ваҗка методторһь келиштирерин вазә валдарһьдә коллектив азыра кер изин организоват едетени емдиге тура уреду иштиң җенызиде көрөн җакшыз ең керекты неме болор.

Ваҗка ваҗка урокты җарт сике едип тургузуп салза ол тузунда уренчиктердиң изи җарана берер, ваstra уренчиктер уреду программаны выдурп салар.

Наркомпростың ваҗсыз К. Мал'сев.

Школ сектордың ордына ваҗсыз J. Barsukov.

4-ci ғылым уыредуызынде Estestvoznaniye уыредуызының уроғын методический җаһнан өткүрери.

Темазы. „Җерде өзөр немелердин (растененин) җырыми“.

Растениенин җалбрактары сууды бууга җыгары-ва.

Баһтамы җколды 4-ци группادا, Растениенин җыры-мин, иштеп өткүретен тема ааһынса „җалбрактар сууды бууга җыгары-ва“ деп уроктың темазы волор.

4-ци ғылым уыредуызынде Estestvoznaniye уыредуы-ның программазы ааһынса бу урокты мунды темалардың кижинде өткүрүп иштејтен: 1) растениенин төс бөліктери; 2) растениелердин ваһка ваһка уренери; 3) седектерден уренер волуп җарангань ваза седектердин ең җаан бөліктери; 4) ваһка ваһка вудумылы тазыларь ваза олордың растение җетиретен учурь; 5) растениелерди җаран-дырар җердин (җер кыртзыны) учурь; 6) ваһка ваһка өзүмнің өзөги ваза растение керегине олордың учурь (өзөги өрө суу ваһыр ваза җемит берип тургань); 7) җалбрактардың ваһка ваһка кеби ваза җалбрактың учурь (растени-елерге җемит берип тургань җаһы-ла җер емес, җалбрактар җарык азыра кейден-де алатан)

Группаның иштејтен растениелердин җалбрактары сууды бууга җыгары тургань алдында теманың материалдары онды волор. Уроктың өткүретен ааһ бу материалдардың уырендиктердин билетен төс кереги волор. Бу материалды

өtkyрer тузунда растениједің қырымыне суудың керекты аајып, растениенің тазылы азыра суудың өдүр өзөгi өрө көдүрyлетенін учурьп аңадала полозеніјезін сыreen рь-зулар ізін өtkyрerge керек. Азыранар қеміт немеzi-ле альзыр, ол суу кайда варьп қат.

Мундыј surак аајыңса ууrencиктердiң ајдар карузы қаңыс болор: „ суу қалырак-ка кiрер“, нениң учун деze комьргайдып усты вазьнда қалырактар отуруп қат. Қалырактардан вақа ууrencиктер ceceктердi ваза уreniн адыр ајдар. Растениенің узур алған қалырактарьп сууга салыаза олор удавай курғар калар деп балдар оны-да билер. Туру растениједе қалырактар қеміт-ты, сөјилгек ару болор—нениң учун олор курғар қат? Олордың ичинде суузы сыга берерде, қаңы азык суузы қок болордо оның улам болор ондыј болғондо кизинің санаазына мундыј surак келер, қалырактан суу сығала кайда варатан. Аајып көргөндө мундыј деп болор, қалырак суудь соолтыр војынан сығарьп салатан. Бу уроқтың амадaған шыulteзи қарталыр қат, туру растениенің қалырактарь суудь канайып қоголтыр сығарьп турғаньп ceнемел іш өtkyрyп көргызerge керек.

Тургускан уроқтың амадaған шыulteзи-ле ваза оның учурьна сығар керегі қартала берер. Кiре сөс кууцып-ла ваза ууreнгенін каттар surактар аајыңса ууrencиктердi surар бу уроқтың алдындагы материал-ла қуиктaда келиштирiп төс учурь оо келизер, бу задaцаны ceнемел іш-ле аајлар, ууrencиктер ішти алдынан војлорь өtkyрзин, учунда іштин өtkyргенін cottop аларга керек. Уроқтың учуруна сығар төс вөлыгi мунды-ууrencиктер ceнемел ішти алдынан војлорь өtkyрyп алған кiјнiнде-қалырактан суу буу болур сыканьп војлорь сығарьп билip алзындар.

Бу темдектеп алған урокты өtkyрerіне көр кыс-өј сығарыай қе еткен керегінде аај болзып деп ууредыци војь рьзулар велеттенip аларга керек, уроқтың өtkyreтен керегің вазьнаң ала учуна қетре азындра сананыр аларга

kerek baza iştin ötkyretenine kьskarta plan—konspekt edip salarga kerek.

Уyredycinin urok-ko belettengeninen ulam iştin çarangan keregi onоң bildirter. Urok-ko belettener tuzьnda bu urokton aldьndagь uroktьn materialь-la aьзьp kelizer çerlerin çartap salarga kerektу. Bu uroktьn aьzlar төs keregi өрө ajdьlgan polozenija aajьnca volor: rastenije çyrymine kerektу nemezi suu volor suu çok bolzo rastenija өlөтөн; rastenie çyrymine suu çer kьrtьзьnan tazь aьzra, komurgaj өгөсьгьp çalbraktarga өдур çat.

Оньн kijninde uroktьn materialьn bicik aьzra literaturnьj çaьnьn işteerge kerek.

Çalbraktan suu kanajda vuu volьp kubulьp turganьn ondьj material „rastenijenin çyrymi“ dep K. A. Timirjazevtьn knigezinde cijilgeni tavьlar. Cenemel iş ötkyreten surak keregi çart cijilgeni V. Ostergaut-tьn „rastenijenin çyryminin cenemel izi“ dep knigezinde var. Ol ok knigede „çalbraktardьn izi“ dep stat'jazьnаң сьgar. Ucunda 3-ci çьldьn estectvoznanije yuvedycinin yuvenер biciginde „Junьe razvedciki“ dep baza çalbraktar suudь vьuga сьgarьp çat “dep knigezinde yurencikterge materialdar onоң do tavьlar.

Bu materialdardь vastra iştep salala, yuvedyci urokto ötkyreten cenemel işterdi көstөp velettep salar. Kөrgyzy aьzra yuvedyci stol ystьne Ostergautьn cijigen knigezi aьzra cenemel iş ötkyreten. Klasstьn icinde çarьgь kirely-de bolzo uroktьn 45 minut өjinde suudьn kubular keregin cenemel iş aьzra çartala verer. (mundьj çedingen cenemel iş munаң ulam çartalдь: ortoзь көndөj cicke şil (trubocka dep ajdatan) icinde urgan suu aь-berі tyrgen çyrer; bu çьlda sentjavr ajdьn ucunda acьktap көrgөndө uј көs dep (malina) agaşтьn çalbragьla cenemel iş edip ötkylerde 45 minut өjinde tal orto suudьn varьp turgan çeri 5-6 sm. çedip turдь). Cenemel işti yurencikter uce-

вник (knige) азыра едетен. Онын керегинде устпробирка алар (пробирка дегени ici көндөй цичке шил), би контрол-нын (çartap көрөтөн), екincizi тэт агаштын савагыла, устuncizi çалбрагь çok savaktu volзын. Бу өtkyreten сенемел' иш удаан волотон онын çartalатан кереги тун азыра ertengi кунунде аажьна сыгар, же онды да volзо çалбрак суудь кувультыр турган surак керегинин аажьн çartap çуuktада көрyнер. Bastra yc пробиркадасуу кубулар аажь ордына усту çука кьрту сагчу-ла вурkip салгань көрyнер, сенемел ucунда ууrencиктер бир канца surактар керегине карузын таар алар: 1) savaktu çалбрак суудь вuуга сыгарь турула вuуга сыгарь турган volзо тоозь канца; 2) savагь çok çалбрак суудь вuуга сыгарь туру-ва ucунда, 3) пробирка icинде savагь çok суу вuуга сыгьр туру-ва. Ajdар каруларь мунды volorgo кerek; пробирка icинде savагь çok суу вuu volур сыкрас, пробирка icинде çалбрагь çok savагь суудьн вuуга сыкань аs-мас boldь, ucунда, пробирка icинде тэт savакту алъндагь еки пробиркадан вuуга сыкан суузь oncoзынан артык көр boldь,

Онды volгондо, би урокть өtkyрге азындра веlettep салатан кереги çartalьр туру:

1) Ostergaut көргyзу аажьнца çаньс привор.

Бу приворго веlettep алар мунды немелер кerek: шил бутылка ол емеze 2 см цичке volвозын (2¹/₂—3 см. крези volзо-do кем çok) кичу шил (пузырек) кerek, шилди ол емеze **пузыректь** тuj вектеp саларга агаш covразьнан еткен вөги кerek, цичке ici көндөй шил труказьна (Ostergautьн аждьлганьнан 40 см. кьска-да volзо кем çok) стакан ол емеze суу урар банка кerek.

Шил трукань ozo азындра еки ucун Ostergautьн көргyскен çуругь аажьнца вуктеp саларга кerek.

2). Ууrencиктердин изине кerekty немелери: yc пробирка бир кичу шил пырек ол емеze стакан, бир тарелке, пыректь çаар салатан бир банка, пробиркалар тургузар (pad-

stanovkalar) (ol emeze bir kicu banka-mundьj kereky nemeler (набор) brigada saьп 2-3 kizee veriletен.

Оноң ваька суу устыне ируп саларга кендреьтин сагьузь кerek volor (brigada saьп 2-3 kv sm'), brigadanьп тоозь ааьпса сагьу uratan bankalar ol emeze provirkalar kerek, terek, tal agaьтн, ol emeze siren' деп агаьтн eki савагь, brigada saьп геран' деп агаьтан бир савактан, ucunda Ostergautн уyредьзи ааьпса cene-mel' иь отькьyрге уyредьycиге геран, ol emeze uь-kos агаьтн бир савак kerek.

Агаьтн савактарь иьтеер кьnnуң алдьндагь кьnyнде кезип салала, olordь шуулу stakanga ol emeze banka тургузьр салар. Уyrencikтердин izине beletep алган nemelерди brigada тоозьна oncoзьп азьндра өнөтөjin çazap салган каяьrcактарга podnoscikтерге çazap салала, уyredьcini stoldьн çанына турган etazerka ol emeze шkapka eптер çуup саларга kerek. Ондьj podnoscikтер уyrencikтердин алдьнан воjлорь иьтеер өjинде kereky neme volup çat, oo сьгьрган сьгьм аксазьп udavaь çандьгьр keler пеннң ucун deze уyrencikтерге ne-le ишке kereky materialdardь, apparaturlardь вазa ne-le çepselderди yleп берге бир канса өj кьskartар. Podnoscikтердин кемçьзи: uzada сьпнь 30 sm. тууразь 20 sm., вьjиги 10 sm. volzo-do кем çok. Онь munajьр edeten: шelevkadan төс рамказьп edip салала, faner агаьтн çuka doskozь-la tyvin kadap салар, вьтkenи ol volor. Savarлар patkadьj edip кьска туура stenkelerde tezikтер edip салар. Podnostor saьп materialdardь вазa posudalardь belettep саларга уyrencikтерди çуunadарга kerek.

Оноң ваька, вu uroкть отькьyрer тuzunda суу kerek volor. Оньн keregинде суу агьстьрар kрань шkoldordo çok volzo klasстн бир тоольгьнда ol emeze өskө-dө keüzeten çerine суу-lu көнөкти ol emeze çaan шil вьтль-кань стene çava kadap, өзөгi көндөj cicke rezинкань,

ucunda şil трибоканы ептеп салар ваза суу урар көнөк керек (кислота ваза çузын-çуур алыштырган растворлорго (cejgen) вашка көнөк керек.

Suudy alar епту çаны бар волзо ууrencиктердин суу алар керек изи класс иcинде аs волор, суу агъзыр алар оцеред' çоголо берер.

Kalgancында, cenemel işterdi ucuna çetirbejertenge çetre çada kalgan işterdi, бу uroktың изи аажына, көзинектин çанында ол емеze өнөтөжин çазар еткен polka, stol edip salarga керек. Şkol иcинде живoj ugolok бар волзо, ууrencиктердин ваштаган cenemel' işterin ондодо артызarga kelizer.

Bu uroktың cenemel izineң көрөтөн керекty nemezi Ostergautтың ууредузи аажына приворлорды (çepselderdi) ачаары көрөтөнi волор. Бу привор кейди өткырbeske ucurlu. Оның keregинде, приворды çуup салган kijнине „кейди tudup“ турганын ozo азындра ачаары көрөтөн керекty nemezi ол волор. Estestvoznanije ууредуyzиниң uroгына velettener алдында çаныs-la apparatusларды көрөтөн емес, cenemel işterdi-de ачаары көрөргө керек, онды işti çaantajың өткырerge керек. Сыр-сын волвој kajsың, cenemel işterдиң көр savaazy ucuna сыгarga uzaak өjkonok керек, çе онды-да волзо азындра urok алдында ууредуycи оны тургузup cenemel işterдиң өдуп турганын çartар şinzilep көрүp алarga ваза азындра кандыj-la kyc волгон çанын ваза endelgen çerin көрөргө керек.

Uroktың воjың mundыj plan-la өткыreten:

1) алдындaгы uroktың programаның materialь-la бирiktirip суудың растениje çуруminiң ucурың кууcың edip өткыreri 5 минут.

2) çalbraktan суу канажы çоголо беретенin Ostergaut cenemel көргызу аажына edip салатанына ваза materialдарың алатанына 3 минут; cenemel izin өткыretenine 15

minut; v) biçip salatanь vaza çuruktary 7 m.; vastra 40 minut.

Uroktan artkan veş minut-ty mundьj kerek izine сьgarar:

1) zvonoktyн kijninde klass icinde kirip işti baştatanь 2 minut;

2) iş vozogon kijninde, posudazьn çuup salatanьna, voььnya cenemel işterin çerine çuup turguzatanьna, podnoscikterdi tavьştyrарьna 3 minut.

Ostergaut-tyн cenemel izi aajьnca yuredyyci көrgyzy eder tuzunda çartap көrөтөн nemezi şil trubackada suudyң vuu kejge ськаньн onьн tyrgedep varar ucuryн urok aldьnda 10 minut ozo ne-le çepselderin çuup alala çaryk çerine turguzьp, trubkanyң aсьk ucuna suu la stakandy aldьna turguspaj ederge kerek. 1 sm. kirely çalbrak suu-dь sorgon kijninde, suu-lu stakandy turguzar-ga kerek.

Onoьp klass icinde yuredyyci çuup işter turgan çepselderdi көrgyzip, onьн vytken keregin ajdьp, kejdin tostogьn turgan çerin cijiy edip cernila-la ol emeze caazьn-la temtektep salar, pribordь (çepseldi) көzynөk-kө turguzala, iş өtkөн kijninde uroktьn ucunda trubka өrө kejdin tostogь көdyrylgenin көrөrgө yurencikterge ajdьp salarga kerek. Onoң arь, baldarga çakьlta (zadanije) keregin kuucьndap yuredyyci ezi aajьnca ne-le iştin өtkyreten keregin vastra klasska көrgyzer. Baştapкь cenemel iş kereginde (yc provirkala): yc aru provirkalar alala, onь vektөp turguzatan çerine turguzala (turguzatan nemezin (podstavazьn) emikten-de çazap alar) onьн kijninde eki savak alala, bir savaktьn çalbraktaryн yzyp şalala, savaktardь provirkalar icine turguzala 1 sm. kirezi çetpej provirkalarga tolo suu urarga kerek. Onьн kijninde ystьne kalьnь 3-4 m. m. kirezi sarçu urala oncozьn stol ystьne turguzьp salar. Syreen

kiceejten nemezi: ol uc provirkalarda urgan suu ten tynej volorgo kerek. Bařtapkь cenemel iřti ɵtkyretenin kɵrgyzele yyredyyci ekincizin kɵrgyzer: stolgo tarelke ol emeze vljutsanь turguzala, řil' puзьrek-ko ol emeze stakan icine geran' dep rastenienin savagьn icine kijdirer, suu urala ol suudьn ystyne ھاka kьrtu sarču urala tarelke ystyne turguzala kej ɵpɵs edip banka-la ھاap salar. Buu cьga verbezin dep, banka-la řil' puзьrekь ancadala vьzuular ھاavarga kerek.

Birgada iřter aldьnda, bařtap materialdь vaza posudalardь alatan, onьn kereginde birgada saьn clenderi yyredyycinin stolьna vazьp podnoscikter alatan. Ondьj kerek-ke dezurnьj varza-da kem ھاok. Klass icinde valdardьn distsiplinazь katu ھاakřь edip turguskan volzo urok aldьnda vastra podnosikterdi yyrencikterdin stol-dorьna turgьzur salar.

Brigadalar cenemel iřti yyredyycige vařtadьp iřtejeten, iř ɵjinde yyredyyci yyrencikterdin izin kɵrup, edip volvoj turgan nemezin valdarga voluzьn ھاetirer.

Ol-ok ɵjinde urok ɵtkyryp turgan tuzunda kandьj-la tutak kereklerin yyredyyci ajdьp vereten. Bu urok ɵjinde ajsa volzo bir valanьn provirkazь odula verer(ondьj kerek tuzunda artьk provirkalar velen volorgo kerek) ajsa volzo suu ھاtpej kalar(urok aldьnda kɵnɵktɵ suu ھاtkil-be dep kɵrɵgɵ kerek) yyredyycinin ajtkanьnca yyrencikterdin kɵvizi cenemel iřti ھاtire etpej teskeri edip turgan volvozьn (ondьj kerek tuzunda yyredyycinin ajdьp vergeni ھاrt emes volgonьnaц volor), provirkalar icine turguskan savaktarь andarььp tyzur turgan volzo (ondьj kerek tuzunda savaktar ھاan volup, provirkalar vekter turguzar podstavkalarь vek emes volgonьnaц volor), ھاalbragь ھاok savak ھاalbraktu savagьnaц cьnь ھاan volor(ondьj tuzunda ھاalbragь ھاok savak suudь kejege cьgarganь ھاalbraktu savagь-la tynej volzo ol

tuzunda savaktar tynej volzın dep kiceep kezip tynejler salarga kerek. Bastra çedikpes tutak kereklerin ajdıp volbos.

Онын kereginde, yureduyci ondıj tutak kerekterdi urok ötkyrgen kijninde pızulap kørölö, kijninde cenemel iş ötkyrer zanjatiede çazap salgan aajyla ötkyрге kerek.

Estestvoznaniye yureduzin vaza keler urokto açaa-
гьp kørötönine vaza cijip salar keregine(5-10 minut)
bererge kerek. Onon başka yureduyciniñ ajdıp bergen
aajınca(diktovka azьra) yurencikter vojlorynıñ tetradka-
zında iştin төs typ şyltezin cijip salar,, rastenijeniñ tyru
çalbraktarь suudь vuu volup kejege сыгарь çat; raste-
nijede tyru çalbragь çok volzo, vuu volup сыкрас.“

Ответственный редактор Сабатаев

Рецензент Чевалков П.

Техредактор Суразаков С.

Сдано в производство 26/VII 1933 г.

Вышла из печати 7/IX—33 г.

Печатных знаков в 1 п/листе 32.256

Ст. ф. 82,5 XIII—32

Наряд 653.

Тираж 500

Печатных лист. 1,5

Облито 970.

г. Ойрот-Тура, типогр. „Кызыл Ойрот“, филиал ОГИЗ-а.

Ваазь 18 ак.
Цена 18 коп.

5999

Сйрот.

2-22

На ойротском языке

Как учителю готовиться к уроку и проводить его

Перевод Тюмака И.